

المُتَنَبِّي و سَعْدِي

بَعْدَ نَزُولِ الْقُرْآنِ بِاللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ خَرَجَتْ هَذِهِ اللُّغَةُ عَنْ حُدُودِ شِبْهِ الْجَزِيرَةِ الْعَرَبِيَّةِ وَأَصْبَحَتْ لُغَةً عَالَمِيَّةً يَنْتَمِي* إِلَيْهَا كُلُّ مَنْ أَسْلَمَ* وَآمَنَ بِاللَّهِ. وَلِهَذَا نَرَى أَنَّ الْإِيرَانِيِّينَ بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ حَاوَلُوا كَثِيرًا لِتَدْوِينِ قَوَاعِدِ اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ وَتَبْوِيهِهَا* وَأَلْفَوْا* كِتَابًا عَدِيدَةً فِي النِّحْوِ وَالصَّرْفِ وَالْبَلَاغَةِ وَعِلْمِ اللُّغَةِ، كَمَا أَنَّهُمْ وَضَعُوا مَعَاجِمَ* مُهِمَّةً لِهَذِهِ اللُّغَةِ.

و مِنْ هَؤُلَاءِ «سَبْيَوِيهِ وَ الْكِسَائِيُّ وَ الْجُرْجَانِيُّ وَ التَّفْتَازَانِيُّ وَ الزَّمَخْشَرِيُّ وَ الْفَيْرُوزَابَادِيُّ وَ...»^١

فَهُمْ رَأَوْا أَنَّ هَذِهِ اللُّغَةَ لَيْسَتْ أَجْنَبِيَّةً* لَهُمْ بَلْ هِيَ لُغَةٌ اخْتَارَهَا اللَّهُ لِمُخَاطَبَةِ

١- سبويه : وُلِدَ فِي الْقُرْنِ الثَّانِي. إِمَامُ مَذْهَبِ الْبَصَرِيِّينَ. تُوُفِّيَ قَرَبَ شِيرَازَ. لَهُ كِتَابٌ مَعْرُوفٌ بِاسْمِ «الْكِتَاب».

الْكِسَائِيُّ : إِمَامُ مَذْهَبِ الْكُوفِيِّينَ، تُوُفِّيَ فِي الرِّيِّ.

الْجُرْجَانِيُّ : مِنْ مَوَالِدِ الْقُرْنِ الثَّانِي وَمِنْ كُتُبِهِ فِي الْبَلَاغَةِ «أَسْرَارُ الْبَلَاغَةِ» وَ «دَلَائِلُ الْإِعْجَاز».

التَّفْتَازَانِيُّ : خِرَاسَانِي الْمَوْلُودُ وَ مِنْ كُتُبِهِ «الْمَطْوَل» فِي الْبَلَاغَةِ.

الزَّمَخْشَرِيُّ : وُلِدَ فِي «زَمَخْشَر» وَمِنْ آثَارِهِ تَفْسِيرُ «الْكَشَاف» فِي الْقُرْآنِ وَ «أَسَاسُ الْبَلَاغَةِ» فِي اللُّغَةِ.

الْفَيْرُوزَابَادِيُّ : وُلِدَ قَرَبَ فَيْرُوزَابَادَ. مِنْ أَتَمَّةِ مُؤَلِّفِي الْقَوَامِيسِ الْعَرَبِيَّةِ. وَ مِنْهُ «الْقَامُوسُ الْمُحِيط» فِي اللُّغَةِ.

الإنسان فتعلّموها وعلّموها وألقوا بها معظم آثارهم العلميّة والأدبيّة. فأصبحت لغة دينهم وثقافتهم^١.

وهكذا حصلت علاقات وثيقة بين اللغتين الفارسيّة والعربيّة، نكتفي هنا بالإشارة إلى وجود مضامين مشتركة عديدة* في أشعار شعراء هاتين اللغتين. فهذا هو المتنبي من أجلّة* أدباء الأدب العربي في القرن الرابع وذاك* الشيخ الأجلّ سعادى الشيرازي من فحول* أدباء إيران في القرن السابع. فلننظر إلى بعض هذه المضامين من هذين الشاعرين الجليلين:

***

المتنبي: وَمَنْ قَصَدَ الْبَحْرَ اسْتَقْلَّ* السَّوَابِقَا*.

سعدى: هر که به مُعْظَمَى رسد، ترک دهد مُحَقَّرَى.

* تُرِيدُونَ إدراك* المَعَالِي رَحِيصَةً   و لا بُدَّ دُونَ الشَّهْدِ* مِنْ إِبْرَ* النَّحْلِ*

— سعدى، چو مُرادت انگین است   واجب بُود احتمال زنبور

* وَلَكِنْ معدنُ الدَّهَبِ الرِّغَامُ*.

— زَر، از سنگ خارا برون آورند.

* أَنَا الْغَرِيقُ فَمَا خَوْفِي مِنَ الْبَلَلِ*.

— غرقه در نیل، چه اندیشه کند باران را.

* لَوْ كَانَ سُكْنَايَ فِيهِ^٢ مَنْقَصَةٌ   لَمْ يَكُن الدُّرُّ سَاكِنَ الصَّدفِ

— در چشمت ارحقیر بُود صورت فقیر   کوته نظر مباش که در سنگ گوهرست.

* مَا لِحَرْجٍ بِمَيْتٍ إِيْلَامُ*.

— مُرده از نیشتر مترسانش.

* طَارَ الْوُشَاةُ عَلَى صَفَاءٍ وَدَادِهِمْ*   وَكَذَا الدُّبَابُ عَلَى الطَّعَامِ يَطِيرُ

— این دغل دوستان که می بینی   مگس‌اند دور شیرینی

١— و منهم: أبوعلی سینا، أبوالریحان البیرونی، الفارابی و...

٢— مرجع الضمیر: «السجن» فی الأبیات المأضیة.

التّوابع

جاء الطّالِبُ.
رأيتُ الطّالِبَ.
سَلَّمْتُ عَلَى الطّالِبِ.

به این جملات
توجه کنید :

کلمه «الطّالِب» در هر عبارت چه اعرابی دارد؟

نتیجه :

هر کلمه، در جمله نقشی دارد که بر اساس آن، اعراب می گیرد.

لِلتّدْرِيبِ

هر کدام از نقش های زیر را، در گروه متعلق به خود قرار دهید :

مرفوعات

منصوبات

مجرورات

الْمَجْرُور بِحَرْفِ الْجَزِّ، الْمَفْعُولُ فِيهِ، الْمُبْتَدَأُ،
الْتَّائِبُ عَنِ الْفَاعِلِ، الْمَفْعُولُ بِهِ، الْخَبَرُ،
أَفْعَالُ، إِسْمُ الْحُرُوفِ الْمَشَبَّهَةِ بِالْفِعْلِ،
إِسْمُ الْأَفْعَالِ النَّاقِصَةِ، خَبَرُ حُرُوفِ الْمَشَبَّهَةِ
بِالْفِعْلِ، الْمُضَافُ إِلَيْهِ.

اکنون به این
عبارت‌ها توجه
نمایید :

جاء الطالبُ المجتهدُ.
رأيتُ الطالبَ المجتهدَ.
سَلَّمْتُ عَلَى الطالبِ المجتهدِ.

۱- کلمه «المجتهد» در هر عبارت چه نقشی دارد؟

۲- آیا صفت، اِعراب مستقلی دارد؟

می‌دانیم که صفت از جهتِ اعراب، از موصوف خود «تَبَعِيَّت» می‌کند.

بدانیم

به کلماتی که مانند «صفت» از جهتِ اعراب، تابعِ ماقبلِ خود
هستند، «توابع» می‌گویند. در این درس با چهار نوع دیگر از توابع آشنا
می‌شویم : عطف به حروف، بدل، عطف بیان، توكيد

توابع (۱)

به آیات کریمه زیر توجه نمایید و سپس به سؤالات پاسخ دهید :

﴿وَمِنْ آيَاتِهِ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ﴾

﴿وَسَخَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ﴾

﴿يُتَّفَقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ﴾

۱- کلمه «اللَّيْل» در هر عبارت چه نقشی دارد و چه اعرابی پذیرفته است؟

۲- کلمه «النَّهَار» بر چه اساسی مرفوع، منصوب و مجرور شده است؟

بدانیم

«واو» از حروفِ عطف است و کلمه‌ای که بعد از این حروف قرار
می‌گیرد، از جهتِ اعراب، تابعِ ماقبلِ خود می‌باشد. به کلمه قبل از این
حروف، «معطوف علیه» و به کلمه بعد از آن «معطوف» می‌گویند.

﴿فَعِنْدَ اللَّهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ﴾

* الدُّنْيَا (معطوف علیه) ، و (حرف عطف)، الْآخِرَةُ (معطوف)

أَهَمُّ حُرُوفِ الْعُطْفِ هِيَ :

«وَ، فَ (پس)، ثُمَّ (سپس)، أَمْ (یا)، أَوْ (یا)، بَلْ (بلکه)، لَا (نه)...»

با توجه به معنای حروف عطف، معطوف و معطوف علیه را در این جملات، مشخص کنید :

أَلْعِلْمُ وَالْعَمَلُ مُقْتَرِنَانِ.

ذَهَبْتُ إِلَى الْمَدْرَسَةِ فَدَخَلْتُ الْمَكْتَبَةَ.

خَذْتُ وَرَقَةً ثُمَّ أَكْتُبُ مَقَالَةً.

أَكْتُابٌ عِنْدَكَ أَمْ مَجَلَّةٌ؟

أُذَرِّسُ التَّحْوِ أَوْ الصَّرْفَ.

لَا تُجَالِسِ الْجَاهِلَ بَلِ الْعَالِمَ.

صَدِيقُكَ مَنْ صَدَقَكَ لَا مَنْ صَدَّقَكَ.

توابع (۲)

به آیه کریمه زیر و ترجمه آن توجه کنید و به سؤالات پاسخ دهید :

﴿إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ﴾

«ما را به راه راست هدایت کن. راه کسانی که آنان را مشمول نعمت خود ساختی.»

۱- آیا مقصود از «صراط الذين...» همان «الصراط المستقیم» نیست؟

۲- در این صورت چه ارتباطی بین «صراط» اول و «صراط» دوم وجود دارد؟

به «صراط» دوم «بَدَل» و به «صراط» اول «مُبَدَّلُ مِنْهُ» می گویند. «بَدَل» اسمی است که قبل از آن، کلمه‌ای به عنوان مقدمه، ذکر می شود؛ در حالی که مقصود اصلی گوینده، همان بدل است.

بدانیم

لِلتَّدرِيبِ

عَيْنِ الْبَدَلِ وَ الْمُبْدَلِ مِنْهُ :

«كَانَ النَّبِيُّ عِيسَى (ع) يَشْفِي الْمَرْضَى.»

توابع (۳)

با دقت در آیه کریمه زیر به سؤالات پاسخ دهید :

﴿ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ﴾

«آن کتاب با عظمتی که شکّی در آن راه ندارد، راهنمای پرهیزکاران است.»

۱- آیا اسم اشاره «ذَلِكَ» به تنهایی مقصود را بیان می کند؟

۲- آیا کلمه «الکتاب» توانسته است «ذَلِكَ» را توضیح دهد؟

۳- کلمه «الکتاب» چه نقشی دارد؟

به اسم های جامدی که کلمات ماقبل خود را توضیح

می دهند، «عطف بیان» می گویند.

بدانیم

أَهْمُ مَوَاضِعِ اسْتِعْمَالِ عَطْفِ الْبَيَانِ، هِيَ :

۱- الْأِسْمُ الْجَامِدُ الْمَعْرُوفُ بِـ «أَل»، بعد اسم الإشارة : ﴿أَوْحِيَ إِلَيَّ هَذَا الْقُرْآنُ﴾

۲- «ابن و بنت» بَيْنَ عَلمَيْنِ : ﴿وَأَتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ﴾

توابع (۴)

با دقت در آیه کریمه به سؤالات پاسخ دهید :

﴿كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ﴾

«نه چنین است، به زودی خواهند دانست باز هم نه چنین است، به زودی بدانند.»

۱- چه عبارتی در آیه کریمه تکرار شده است؟

۲- هدف از تکرار این عبارت چیست؟

گاه برای تثبیت مطلبی در ذهن شنونده و برطرف کردن شک و تردید، آن را تکرار می‌کنیم. چنین اسلوبی «تأکید» نامیده می‌شود.

بدانیم

جاء الحقُّ، الحقُّ.

جاء الحقُّ، جاء الحقُّ.

نعم، نعم جاء الحقُّ.

به چند نمونه توجه کنید :

کلمات تکرار شده کدام است؟

هر کدام از این کلمات، اسم هستند یا فعل و یا حرف؟

به این نوع تأکید که لفظی عیناً تکرار می‌شود، «تأکید لفظی» می‌گویند. در این حالت کلمهٔ اول را مؤکّد (تأکید شده) و کلمهٔ دوم را مؤکّد (تأکید کننده) می‌نامند.

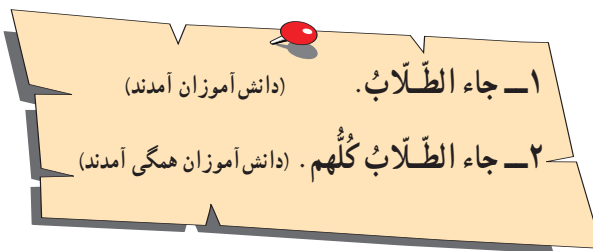
بدانیم

لِلتَّدرِيبِ

عَيْنِ «المؤكَّد» و «المؤكَّد» :

﴿وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ أُولَئِكَ الْمُقَرَّبُونَ﴾

نکته : دو عبارت زیر را با هم مقایسه کنید :

— کدام جمله شمولیت دانش آموزان را با تأکید و یقین بیان می کند؟
— علت این امر را در حضور چه کلمه ای می دانید؟

بدانیم

کلمه «كُلُّ» نیز می تواند به عنوان «موکَّد»، کلمه ماقبل را مورد تأکید قرار دهد؛ در این صورت «كُلُّ» به ضمیری متصل است که به «موکَّد» برمی گردد. به چنین تأکیدی «تأکید معنوی» می گویند.

لِلتَّدرِيبِ

عَيْنِ «المؤكَّد» و «المؤكَّد» :

رَأَيْتُ الْمُعَلِّمَاتِ كُلَّهُنَّ.
قَرَأْتُ الدَّرُوسَ كُلَّهَا.

ترجمه‌هایمان را با معیارهای زیر مورد نقادی قرار دهیم :

- ۱- رعایت قواعد دستوری زبان مبدأ (عربی)
- ۲- حفظ ساختارهای جملات زبان مقصد (فارسی)
- ۳- ترجمه دقیق و صحیح کلمات
- ۴- نیفزودن و یا نکاستن از متن اصلی؛ مگر در صورت ضرورت
- ۵- رعایت نکات سجاوندی

ترجمه متن زیر را نقد کنید.

إِلَى الْمَجْدِ

لَا يَخْصُلُ التَّقَدُّمُ بِلَا تَحْمِلِ الْمَشَقَّاتِ بَلْ يَحْتَاجُ إِلَى الْجُهْدِ وَ التَّضَحِّيَةِ.
الْأَهْدَافُ السَّامِيَةُ تُشَبِّهُ الْقِمَمَ الْعَالِيَةَ؛ تَرَاهَا الْعَيْنُ قَرِيبَةً وَلَكِنَّ الْوَصُولَ إِلَيْهَا أَمْرٌ
شاقٌّ يَسْتَلْزِمُ السَّيْرَ عَلَى الْأَشْوَاقِ وَ الصُّخُورِ.
إِنَّ التَّقَدَّمَ وَ الْمَجْدَ وَ الْعِزَّةَ لَا تَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ جَاهِزَةً وَلَا تَتَحَقَّقُ بِالتَّمَنِّي وَ
الدَّعَاءِ فَقَطْ، بَلْ هِيَ نَتِيجَةُ عَمَلٍ جَادٍّ وَ كِفَاحٍ طَوِيلٍ وَ الْقُرْآنُ الْكَرِيمُ يُؤَيِّدُ ذَلِكَ.

به سوی مجد و عظمت

حاصل نمی‌شود پیشرفت بدون تحمل سختی‌ها، بلکه به تلاش نیاز دارد و فداکاری. اهداف
بزرگ و والا چون قله‌های مرتفعی است که چشم‌ها آن را نزدیک می‌بیند اما رسیدن به سربلندی، کاری
سخت و مشقت‌آور است و مستلزم دویدن روی خارها و صخره‌ها است.
پیشرفت و بزرگی و عزت از آسمان آماده وحی نمی‌شود و با دعا و خواهش محقق نشده است،
بلکه این امر نتیجه تلاشی جدی و مبارزه‌ای مستمر است. و قرآن کریم این نظر را تأیید می‌کند.

التمرين الأول

عَيِّنِ البَدَلُ و عَطَفِ البَيَانِ :

- ١- ﴿وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ صِرَاطِ اللَّهِ﴾
- ٢- ﴿إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللَّهِ﴾
- ٣- ﴿إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ﴾
- ٤- ﴿إِنَّ هَذَا لَفِي الصُّحُفِ * الْأُولَى صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ وَ مُوسَى﴾

التمرين الثاني

اجْعَلِ كُلَّ وَاحِدٍ مِنَ الْحُرُوفِ الْعَاطِفَةِ فِي الْفَرَاغِ الْأَنْسَبَ لَهُ.

كَأَنَّكَ فِي الدُّنْيَا غَرِيبٌ ... عَابِرُ سَبِيلٍ .

﴿سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أُنذِرْتَهُمْ * ... لَمْ تُنذِرْهُمْ﴾

ثم - أو
ف - أم

هَدَّبَ * نَفْسَكَ ... هَدَّبَ غَيْرَكَ .

قُلْنَا الْحَقَّ ... غَضِبَ أَهْلُ الْبَاطِلِ .

عَيِّنِ التَّوَكِيدَ وَاذْكُرْ نَوْعَهُ :

- ١- ﴿وَلِلَّهِ غَيْبُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِلَيْهِ يَرْجِعُ الْأَمْرُ كُلُّهُ﴾
- ٢- أَيَا صَاحِبِ الذَّنْبِ لَا تَقْنُطَنَّ^١ فَإِنَّ الْإِلَهَ رَوْوْفٌ رَوْوْفٌ
- ٣- إِنْ سَأَلْتَنِي عَنْ خَيْرِ صَدِيقٍ لَقُلْتُ : كِتَابُكَ، كِتَابُكَ.
- ٤- احْفَظْ صَدِيقَكَ فِي الْمَوَاطِنِ كُلِّهَا.

عَيِّنِ الْإِعْرَابَ وَالتَّحْلِيلَ الصَّرْفِيَّ فِيمَا أُشِيرَ إِلَيْهِ بِخَطٍّ :

«الزَّمِ الصَّدْقَ وَالْأَمَانَةَ فَإِنَّهُمَا سَجِيَّةُ^{*} الْأَحْرَارِ.»

الكلمة	التحليل الصرفي	الإعراب
الزَّمِ		
الأمانة		
هُمَا		
الأحرار		

انواع خبر

مخاطب گاهی نسبت به خبری که متکلم می‌دهد، بی اطلاع است و در عین حال نسبت به آن موضع گیری خاصی ندارد. متکلم سخنش را به صورت عادی بیان می‌کند:

﴿وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُباتاً﴾ خواب را برای شما آرامش قرار دادیم.

و گاهی مخاطب نسبت به «خبر»ی که متکلم می‌دهد، شک و تردید دارد. از این رو

متکلم ناچار است سخن خود را با مقداری تأکید همراه سازد:

﴿إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ﴾ بی شک خداوند با عزت است.

اما گروهی از مخاطبان هستند که نه تنها نسبت

به گفته های متکلم شک و تردید دارند، بلکه حتی منکر

موضوع و مخالف سخن او نیز هستند. در اینجا متکلم

باید سخن خود را با مؤکدات بیشتری بیاورد:

خداوند به پیامبرش چنین می‌گوید: «كَلَّمَ النَّاسَ عَلَى قَدَرِ عَقُولِهِمْ» چرا که پیامبر (ص) «أَفْضَحَ مِنْ نَطَقٍ بِالضَّاد» است.

«بلغ» یعنی کسی که مخاطب را می‌شناسد، ظرفیت او را به حساب می‌آورد و سپس با رعایت این امور، سخن می‌گوید.

﴿إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسَّوْءِ﴾

حقیقتاً شکی نیست که نفس بسیار امرکننده به بدی است.

مؤکدات جمله عبارتند از:

إِنَّ، وَاوِ قَسَمٌ، تکرار کلمه، قد (معمولاً همراه فعل ماضی)، لَقَدْ، إِنَّمَا، تقدیم جار و مجرور،

جمله اسمیه

آیات مؤکد و نوع مؤکدات را مشخص کنید:

﴿أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ﴾ آگاه باشید که بی شک بر دوستان خدا بیمی نیست.

خدا تنها بی نیازی است که همه به او نیاز دارند.

﴿اللَّهُ الصَّمَدُ﴾

﴿لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ﴾ بی شک ما پیامبرانمان را با بیّنات فرستادیم.

﴿إِنَّا إِلَيْكُمْ مُرْسِلُونَ﴾ همانا حقیقتاً ما به سوی شما فرستاده شده ایم.

۱- «واوِ قسم» اسم پس از خود را مجرور می‌کند: (والفجر...) قسم به سپیده صبح!

اقرأ الخطبة التالية من «نهج البلاغة» و ترجمها إلى الفارسية :

تعاهدوا أمر الصلاة و حافظوا عليها... ألا تسمعون إلى جواب أهل
 النار حين سئلوا : ﴿ مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرٍ ﴾، قالوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ...
 وَشَبَّهَهَا رَسُولُ اللَّهِ (ص) بِالْحَمَّةِ تَكُونُ عَلَى بَابِ الرَّجُلِ فَهُوَ يَعْتَسِلُ مِنْهَا
 فِي الْيَوْمِ وَاللَّيْلَةِ خَمْسَ مَرَّاتٍ، فَمَا عَسَى أَنْ يَبْقَى عَلَيْهِ مِنَ الدَّرَنِ؟!

خطبة ١٩٩

***

سَلَكَكُمْ : شمارا كِشاند
 لَمْ نَكُ (لَمْ نَكُنْ) : نبودیم
 دَرَنِ : آلودگی، پلیدی

تعاهدوا : بر عهدہ گیرید
 سَقَر : نامی از نام های جهنم
 الْحَمَّةُ : چشمه آب گرم
 مَا عَسَى : چه امیدی است؟!